

4. Ілляшенко Т.І. Визначення загальних засад психологічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку на основі узагальнення досліджень вчених країн пострадянського простору / Ілляшенко Т.І., Журнал «Психологічний часопис», Том 6 № 11, 2020. – С. 93–103. DOI: 10.31108/1.2020.6.11
5. Маєс С.Д. CASD – опитувальник розладів аутистичного спектру: керівництво / Переклад з англ. О. Литвиненко. – К.: ТОВ «ОС Україна» (Giunti Psychometrics Ukraine), 2013. – 36 с.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.05.2019 р. № 671 «Про деякі питання організації навчання фахівців інклюзивно-ресурсних центрів».
7. Обухівська А.Г. Методичні та організаційні питання діагностико-консультативної діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій / Обухівська А.Г., Ілляшенко, А.Г., Жук Т.В. та ін. – Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – С. 78.
8. Обухівська А.Г. Психолого-педагогічне вивчення навчальних компетентностей дошкільників з особливими освітніми потребами / Обухівська А.Г., - Харків: Харківський осінній марафон психотехнологій – 2019: Частина 2. Тези доповідей, 2019. – С. 171.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр».
10. Шашлова А.Л. Сучасні методи діагностики рівня розвитку дітей з особливими освітніми потребами / Шашлова А.Л., Журнал «Вересень», № 4, 2020 (готується до друку).

УДК 378 : 376

Шевцов Андрій,

член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
м. Київ, Україна

ОРТОПЕДАГОГІКА ТА ОРТОПСИХОЛОГІЯ – ДЕСЯТЬ РОКІВ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ

Настав час підвести підсумки 10-річного терміну розвитку ортопедагогіки як наукового феномену спеціальної освіти та корекційно-реабілітаційної роботи з особами з порушеннями функцій опорно-рухового апарату (ПФОРА), а також досвід підготовки фахівців цього напрямку кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології Факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова.

У свій час нами було визначено, що ортопедагогіка (від грец. Орθος - прямий) – наука про принципи, закономірності, зміст, методи і форми навчання та психолого-педагогічного реабілітування осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Серед останніх виділяються діти з органічними ураженнями нервової системи (дитячий церебральний параліч, наслідки поліомієліту, травми спинного мозку тощо), з вродженою патологією опорно-рухового апарату, з набутими захворюваннями та порушеннями опорно-рухового апарату. Ортопедагогіка очевидно розвивається на основі загальних принципів та знань із педагогіки, дефектології (спеціальної освіти), реабілітології, ортодизонтогенезу та ортопсихології, а також емпіричних даних, накопичених за понад сто років роботи з цими категоріями дітей та дорослих у системі спеціальної освіти та реабілітування.

Проаналізуємо вплив цих та інших чинників на формування та розвиток ортопедагогіки.

1. Ортодизонтогенез. Очевидно, що користуючись фундаментальним принципом Л.Виготського щодо детермінації вторинних порушень психічного розвитку первинними порушеннями – тобто їх ядром – не можна будувати методи психолого-педагогічної

діагностики, стратегії та спеціальні методики навчання, корекції розвитку дітей з ПФОРА без урахування клінічної картини їх захворювання. Те саме стосується і дорослих. Тому ми й говоримо про ортодизонтогенез як дисципліну про клінічні особливості порушень розвитку цих осіб.

Найскладнішими захворюваннями, яке потрапляє у сферу діяльності ортопедагога, є дитячий церебральних параліч та функціональні порушення, пов'язані з діяльністю центральної нервової системи. Саме цим пояснюється той факт, що основні клінічні дані щодо дизонтогенезу цих дітей довгі роки збиралися неврологами, рідше ортопедами, без проведення відповідних системних досліджень педагогами та психологами.

Якщо мова йде про логіко-історичні причини виникнення ортопедагогіки, то саме тенденція до зростання показника поширеності церебральних паралічів у дітей, важка складна епідеміологічна ситуація із захворюванням ЦНС було одним із факторів оформлення ортопедагогіки разом з ортопсихологією в окрему науку.

Процес навчання та виховання дітей з ДЦП ускладнюється певними обставинами, пов'язаними з клінічними характеристиками цього захворювання. Адже, дитячий церебральний параліч – це фактично комплекс симптомів, які характерні тим, що до основного симптому ДЦП – руховим розладам, проблемам з локомоторними та постуральними можливостями дитини – здебільшого долучаються порушення психіки, інтелекту, ЗПР, мовлення, зору, слуху, кінестетичного сприймання та ін.

Таким чином, ПФОРА – дуже складна категорія порушень психофізичного розвитку («група синдромів» за Л. Бадаляном), адже її характерною особливістю є поліморфізм клінічної картини зі своїм комплексом коморбідних синдромів, незважаючи на те, що всі ці порушення об'єднуються в один нозологічний статус – порушення моторної сфери.

Полісиндромність та складна етіологія ДЦП спричиняє і багатоаспектність навчально-реабілітаційного процесу, мультивекторність корекційного медико-психолого-педагогічного впливу на фізичне, психічне та соціальне здоров'я дитини, її особистісний розвиток.

Треба зазначити, що у сферу інтересів ортопедагогіки та ортопсихології логічно потрапляють також і інші нозології, які у своїй клінічній картині мають порушення моторної сфери або просторової орієнтації як побічні синдроми: глибокі інтелектуальні порушення, РАС, порушення зору, зорово-моторної та слухо-моторної координації тощо .

Через названі причини в окрему підсистему були виділені спеціалізовані школи, а згодом і навчально-реабілітаційні центри для таких дітей. В останні часи стали розвиватися для них також і спеціальні технології інклюзивного навчання.

Тож виділення ортопедагогіки як окремої галузі спеціальної педагогіки було потрібно саме для розробки науково-методичних засад, поглиблених наукових досліджень та підготовки кадрів для навчання таких дітей.

Окрім того, пошук нових наукових даних за допомогою ортопедагогіки пов'язаний зі згаданою складною етіологією ДЦП та інших ПФОРА.

2. Ортопсихологія. Вочевидь неможливо розбудувати ортопедагогіку та систему відповідних спеціальних методик без синхронного розвитку окремого відгалуження спеціальної психології – ортопсихології.

Ортопсихологія – розділ спеціальної психології, який вивчає психічний розвиток осіб із ПФОРА, шляхи та засоби його корекції.

3. Реабілітологія. Ми пов'язуємо системний розвиток ортопедагогіки також із такою міждисциплінарною наукою, як реабілітологія. Однак, іноді наші колеги неправильно трактують це поняття у дискурсі ортопедагогіки. Вони розуміють складовими ортопедагогіки фізичне

реабілітування та адаптивне фізичне виховання. І навіть подають на захист дисертації з фізичної реабілітації у рамках спеціальності «Ортопедагогіка». Звичайно, це велика помилка, тому оскільки названі дисципліни є іншими, окремими науковими галузями, які мають свій власний предмет дослідження та методи. Ортопедагогіка містить елементи реабілітування, але тут йдеться про **психолого-педагогічну реабілітацію**, психолого-педагогічні методи відновлення соціального статусу особи з інвалідністю. Власне, це те, що раніше називалося «реабілітаційною педагогікою». Ортопедагогіка ж має залишатися в галузі спеціальної освіти.

Розвиваючи ортопедагогіку як трансдисциплінарну науку, ми проте визнаємо необхідність диференціації ортопедагогіки за предметом та методами дослідження від інших споріднених дисциплін.

До речі, називаючи наш об'єкт дослідження та практичних зусиль «дітьми з порушеннями ФУНКЦІЙ опорно-рухового апарату», ми підкреслюємо той факт, що будь-який спеціальний (корекційний) педагог у цілому працює методом корегування функціональних психофізичних можливостей дитини. При цьому у фокусі цієї роботи є дитяча психіка, поведінка, діяльнісна активність (навчальна, ігрова тощо). Тобто, ортопедагог зосереджується на змісті, методах і формах роботи з пошкодженими функціями опорно-рухового апарату, а не безпосередньо з цією складовою організму.

4. Отже, маємо «ортопедагогічну» тріаду: пізнання медико-психолого-педагогічних феноменів розвитку дітей із ПФОРА складається з трьох наукових предметів ортодизонтогенез – ортопсихологія – ортопедагогіка. Така ж тріада має бути застосована у процесі укладання навчального плану підготовки ортопедагогів.

Тож коли у 2010 році ми започатковували «Ортопедагогіку», як нову окрему освітню програму в межах спеціальності «Корекційна педагогіка» (згодом «Спеціальна освіта»), саме так планувався відповідний курикулум: блок знань з клініки порушень опорно-рухового апарату, спеціального розділу психології, спеціальні педагогічні методики, а також різні курси з галузі реабілітології, навіть ерготерапії.

5. Підготовка ортопедагогів.

Враховуючи зазначений поліморфізм клінічної картини цього захворювання та складність вторинних порушень розвитку таких дітей, мультидисциплінарність системи їх освіти та реабілітації, ми робимо висновок щодо необхідності підготовки нових спеціалістів широкого профілю ортопедагогічного та реабілітологічного напрямку. Фактично, ортопедагоги повинні пройти спеціальну підготовку у сфері корекційного розвитку дітей з обмеженнями життєдіяльності різних нозологій, тобто знати основи сурдопедагогіки (сурдопсихології), тифлопедагогіки (тифлопсихології), логопедії, корекційної психопедагогіки, фізичної реабілітації тощо. Це дає підстави стверджувати, що ортопедагог з такою підготовку може бути вихователем, вчителем (або консультантом) навчальних закладів з інклюзивною формою навчання.

Для підготовки означених фахівців і була створена спеціалізована **кафедра ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології у 2010 році**. Оскільки на той час в Україні виникла гостра потреба у кваліфікованих фахівцях з ортопедагогіки, які могли б працювати вчителями спеціальних шкіл для дітей з ПФОРА, а також надавати компетентну корекційно-реабілітаційну допомогу дітям з порушеннями психофізичного розвитку різних нозологій як вчителі інклюзивного навчання, педагоги шкіл та педагоги-реабілітологи навчально-реабілітаційних установ.

Саме таких унікальних на той час фахівців почали готувати на новоствореній кафедрі ортопедагогіки та реабілітології Інституту корекційної педагогіки та психології Національного

педагогічного університету імені М.П.Драгоманова у 2010 році, яка згодом була перейменована у кафедру ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології.

Мультидисциплінарний характер методик навчання та реабілітування дітей, наприклад, хворих на ДЦП, які ми відносимо до ПФОРА, спрямував колектив кафедри до створення міждисциплінарного курикулуму підготовки майбутніх ортопедагогів.

На момент створення кафедра називалася «кафедрою ортопедагогіки та реабілітології» і стала шостою в структурі Інституту корекційної педагогіки та психології. Кафедра створювалася за активної підтримки директора цього Інституту академіка НАПН України, доктора педагогічних наук, професора В.М. Синьова та інших колег. Засновником кафедри був доктор педагогічних наук А.Г. Шевцов, який очолював кафедру з 2010 року по 2014 рік. З 2014 року кафедру очолювала кандидат педагогічних наук Г.М. Хворова, а з 2018 року – кандидат педагогічних наук А.Б. Заплатинська.

Отже, упродовж першого десятиріччя на кафедрі працювали і донині працюють досвідчені науковці, віддані своїй справі викладачі, доценти та професори: дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор В.І. Бондар; доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України А.Г. Шевцов; доктор педагогічних наук, професор О.П. Глоба; кандидат педагогічних наук, доцент Г.М. Хворова; доктор педагогічних наук, професор М.М. Єфименко, доктор психологічних наук А.І. Яблонський; кандидат педагогічних наук, доцент К.В. Луцько; кандидат педагогічних наук, доцент А.Б. Заплатинська, кандидат педагогічних наук, доцент Н.І. Королько, кандидат педагогічних наук, доцент М.Є. Родненко; кандидат психологічних наук, доцент Т.Л. Панченко; кандидат психологічних наук О.В. Ільїна, кандидат педагогічних наук О.В. Козинець, Н.В. Гриша, І.В. Стасюк, Л.М. Вознюк, А.М. Романюк, Т.В. Черненко.

За період 2010-2020–рр. на кафедрі ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології понад 200 студентів отримали освітній рівень бакалавр, денної та заочної форм навчання, а також близько 100 студентів здобули освітній рівень спеціаліст, магістр, у тому числі другу вищу освіту (перекваліфікація).

6. Наукова школа ортопедагогіки. За 10 років існування спеціальності та галузі ортопедагогіка та ортопсихологія склалася відповідна наукова школа. Цю школу складають науковці з різних регіонів України, які захистили дисертації під керівництвом професорів кафедри:

1. Кравчук Л.С., канд. пед. наук, 2012, «Корекція розумової працездатності студентів з дитячим церебральним паралічем у навчальній діяльності» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

2. Дітковська Л.А., канд. пед. наук, 2012, «Підготовка підлітків із дитячим церебральним паралічем до використання інформаційно-комунікаційних технологій» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

3. Долинний Ю. О. канд. пед. наук, 2011, «Педагогічні умови підготовки дітей з порушеннями опорно-рухового апарату до навчання в загальноосвітній школі» (науковий керівник проф. О.П. Глоба).

4. Полулященко Ю.М. канд. пед. наук, 2012, «Соціальна інтеграція людей з обмеженими можливостями засобами фізичної культури і спорту в умовах регіонального реабілітаційного середовища» (науковий керівник проф. О.П. Глоба).

5. Бажмін В.Б., канд. пед. наук, 2016, «Допрофесійна підготовка підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в центрах соціальної реабілітації» (науковий

керівник проф. А.Г. Шевцов).

6. Заплатинська А.Б., канд. пед. наук, 2016,. «Технологія сенсорної інтеграції у корекційному вихованні дошкільників із дитячим церебральним паралічем» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

7. Родненко М.Є., канд. пед. наук, 2018, «Корекція пізнавальної діяльності дошкільників з дитячим церебральним паралічем засобами Монтессорі-терапії» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

8. Сілявіна Ю.С., канд. пед. наук, 2019, «Моделювання системи педагогічної реабілітації вихованців з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

9. Ільїна О.В., канд. психол. наук, 2019, «Формування психологічної готовності майбутніх ортопедагогів-реабілітологів до професійної діяльності» (науковий керівник проф. А.Г. Шевцов).

10. Чухрій І.В., док. психол. наук, 2020, «Психологічні механізми соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату» (науковий консультант проф. А.Г. Шевцов).

Через нашу кафедру проходили також і інші дисертації, зокрема такі, що втілюють підходи наукової школи проф. Б.В. Сермеєва у сфері фізичної реабілітації та адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями розвитку.

У перспективі розвитку ортопедагогіки та ортопсихології вочевидь можна очікувати: 1) системні наукові дослідження у сфері синергетичного поєднання ортопедагогіки, ортопсихології та психолого-педагогічної реабілітології; 2) запровадження нових освітніх програм у сфері ортопедагогіки, ортопсихології та інтегральних психолого-педагогічних реабілітаційних технологій; 3) популяризацію знань із галузі ортопедагогіки та ортопсихології, залучення нових adeptів цієї науки та практики.

Список використаних джерел:

1. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології : [монографія] / Андрій Гаррійович Шевцов. - К. : МП Леся, 2009. - 484 с.

УДК 376-053.4:616.8:796.012.1

Шевчук Лариса,

магістрант 1 курсу кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології НПУ ім. М. П. Драгоманова
м. Житомир, Україна

Керівник: Черненко Тетяна, старший викладач кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології НПУ ім. М. П. Драгоманова

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ТА ІНТЕЛЕКТУ

Актуальність. У спеціальній літературі існує досить велика кількість прикладів застосування педагогічних ігор у роботі з дітьми з порушеннями функцій опорно-рухового